

Szempillafedezék mögött a világ

Tóth Erzsébet *Gyertyaszentelő* című kötetének motivikus vizsgálata¹

„Tóth Erzsébet fölemeli a karját,
szinte egyetlen mozdulatára versébe indul a világ.”²
(Ágh István)

„Megszületni mint a tenger,
mint az eső jönni-menni
mint a vér sugarakban szökni.”
(Tóth Erzsébet: *Végül*)

Jelen tanulmányunk mottójául azért választottuk Ágh István szavait, mert azok jól rímelnék az első kötetéről szóló írásunk („*És esti fényben feltűnik rajtam az áldás*”). Tóth Erzsébet *Egy végtelen vers közepe* című pályanyitó kötetéről) mottóválasztására. Ott Parti Nagy Lajostól idéztünk: „Kitárt karokat képzelek Tóth Erzsébetnek. Kitárt karokat, bíbor, arany, napszínű ceruzát...”³ Többen írtak már költészetéről, verseinek egyedi „természetföldrajzáról”, versindításáról kevesebbet. Pedig Tóth Erzsébet „karlendítése” mindig hiteles: karakteres avizóval hozza működésbe verseit. Akárhol nyitjuk ki tanulmányunk tárgyát, a *Gyertyaszentelő* című kötetét, nem találunk egyetlen „langymeleg” indítást sem, hanem ilyeneket például: „Az újabb szerelmek már a kertkapuig sem érnek...” (*Hazatérés*); „Eltűnnek éveim gyász és hó mögött...” (*Pillanatképek: elégia*); „Ott van a fehér selymeken / arcát a szél már egy zöld zászlóval összetévesztheti...” (*Nagy László örökzöldben*); „Már nincs idő, / de emléke vérzik a bútorokon...” (*Nincs idő*) stb. Eisemann György jegyzi meg a kötet kapcsán: „...lírája világát nem vonatkoztatja el a konkrét helyzetekből, honnan érzelmei származnak – mindig jól körülírt, egyénített állapotból halad tovább.”⁴ Tóth Erzsébet versvilágának ez az „egyénytett állapota” felelős azért, hogy összetéveszthetetlen

LAJTOS NÓRA (1977) Debrecenben élő, Bella István-díjas költő, író, irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, tanár. Legújabb kötete: *Hétszirmú a végtelen – Zenélő versek* (Cédrus Művészeti Alapítvány, 2025).

- 1 Jelen tanulmány az MMA 2023–2026-os Ösztöndíjprogram keretében készült.
- 2 Ágh István: „Zászlók helyett is lobog a hajam”. Tóth Erzsébet: *Gyertyaszentelő. Tiszatáj*, 1982/12, 52.
- 3 Parti Nagy Lajos: Tóth Erzsébet, *Egy végtelen vers közepe. Jelenkor*, 1980/7–8, 764.
- 4 Eisemann György: Átváltozás és áldozat? Tóth Erzsébet: *Gyertyaszentelő. Mozgó Világ*, 1982/12, 92.

legyen nemzedéktársaival, hogy alanyiságában hordozza a mikro- és makrokozmoszt egyszerre. A *Mindenség summásleányaként* (amely kifejezésben nem véletlen a Nagy László-i utalás) Tóth Erzsébet színekdochéban látja az egész világot: rész-egészen alapuló metonimikus látásmódjára jellemző, hogy a legapróbb tülevélben is képes feltárni akár a karácsonyfák lélektanát („nem lehet megfojtani a karácsonyfát” – *Pihenj, pihenj*). „Tóth Erzsébet a verset, az alkotást az élet centrumába helyezi – írja róla Nagy Gábor, majd így folytatja: annak az életnek a centrumába, amely nála hangsúlyozottan emberközpontú, és ezzel már a hetvenes-nyolcvanas években is izgalmas, poétikai energiától izzó korszerűtlenséget vállal magára.”⁵ Tóth Erzsébet már első kötetében is alanyi költőként lépett elénk, s ettől nem volt eltántorítható második kötetében sem.

Nincs abban talán semmi meglepő, ha egy pályanyitó kötet, az *Egy végtelen vers közepe* (1979) felől olvasva a második versgyűjtemény, a *Gyertyaszentelő* (1982) körülbelül éppen annyi rokonságot mutat az elsővel, mint újdonságot. Erős kifejezésnek tartanánk az első kötetet *meghaladó* kifejezést, ugyanis az a költői trópushasználat és motívumkincs, amit az első kötet felvonultatott, csupán átstrukturálódott: a költői képek – jó értelemben vett – burjánzásának megálljt parancsoltak az újabb versek, amelyeket leginkább – mind az első kötettel összekötő úgynevezett vándormotívika, mind a kötetben belüli – motívikus építkezés jellemez. Ilyen jellegzetes vándormotívumok például a *hó* (*havazás*), a *madár*, a *tenger*, s ezekhez társulnak még a korpuszon belül igen gyakran fellelhető *arc*, *tükör*, *május*, *fájdalom*, *rózsa*, *nyár*. Úgy érezhetjük, mintha ezen lexémák nélkül nem is létezne „igazi” Tóth Erzsébet-poézis. Természetesen nincs ez így, de az mindenesetre megállapítható: az a fajta költői magatartásmodell, amely Tóth Erzsébetet jellemzi, nem nélkülözheti, és nem is nélkülözi az olyan szervesen építkező motívumhálót, amely az első kötetét jellemezte. A *hó*, a *május*, a *madarak*, a *tenger*: túllépnek névszói létmódjukon, és szétszóródnak a kötet szemantikai mezőjében. Vegyük példának a havat, amely mindig esztétikai többletet ad az adott versnek. Az *Anyám kérdéseire* című költeményben megszemélyesítés formájában találkozunk a hóval, majd az *Ünnepre gondolok*ban a havazással: „csak játszom / neked egy olyan dallamot / amit a hó játszik a tél / néma orgonáján...” (*Anyám kérdéseire*); „álmom havazásai / lassan minden szerelmet eltorlaszolnak” (*Ünnepre gondolok*). Tóth Erzsébet teljesen tisztában van vele, hogy versei tele vannak havazással, olyannyira, hogy szerzői önreflexióként meg is fogalmazza azt: „...most meg HÓ ESIK, HOGY MÁSHOGY KEZDŐHETNE VERS, de az se utolsó: hó hull, hallani ezt a rádióból...” (*Levél Pécsre – Kiemelés az eredetiben: L. N.*) Sőt: a szakralitásnak is teret enged az a szöveghely, ahol így fogalmaz a költő: „...ennek a hónapnak még letérdelek” (*Szimultán*). Tanulmányunk elsősorban ezen motívumkörön belül igyekszik közelíteni a kötethez. Mielőtt azonban a többi motívumra is kitérnénk, érdemes röviden

5 Nagy Gábor: Tóth Erzsébet: *Gyertyaszentelő*. <https://www.mmalexikon.hu/kategoria/irodalom/gyertyaszentelo> [utolsó letöltés: 2026. 02. 12.]

felvillantani eme második kötetnek a „beérkezését” Tóth Erzsébet pályáján a kortárs recepció horizontjáról.

A *Gyertyaszentelő* című kötet befogadástörténete Iszlai Zoltán *Egy költő jelentősége* című ÉS-cikkével indul. A József Attila-díjas költő, műkritikus ad hírt először Tóth Erzsébet második kötetéről. Iszlai írja: „...a groteszk-vajakos Kiss Anna mellett legsajátosabb hangú asszonylírikusunk, akit a hatvanas-hetvenes évek költőrajzása küldött irodalmunkba.”⁶ Eme kijelentése beigazolódni látszott Iszlainak, ugyanis a Balassi Bálint-émlékkardot eddig két nőnek ítélték oda: Kiss Annának (2015) és Tóth Erzsébetnek (2025). A recenzens jó érzékkel emlegeti Tóth Erzsébetet azon kevesek között, akik „*hatva* képesek alkotni, akik »csinálnak velünk valamit«, ha olvassuk, ha halljuk a versüket [...], akik gondolataikkal bírnak érzelmeket kelteni”.⁷ Hogy mennyire jogos lehet a motívumok vizsgálata a *Gyertyaszentelő*ben, azt Ágh István sorai is megerősíthetik, akkor is, ha nem irodalomtörténész észrevételezi azt, hanem egy tiszteletben tartott pályatárs: „Ami kívül, valóságos *tükör*ben egy fiatal nő *arca* körül; ami belül, a gondolatoknak, indulatoknak, jajnak és örömmnek a vers. Együtthatásukban keresi magát a költő. Összeszámolható, hányszor fordul elő kötetében ez a két szó.”⁸ (Kiemelések tőlem: L. N.) Egy kedves kortársa, Csengey Dénes az *Alföld* hasábjain közölt kötetismertetőjében hangsúlyozza: „Volt már a magyar irodalomnak *versben bujdosója*. Pályája, műve mutatja világosan, hogy nem lefokozott létet vállal, aki követi. Tragikus líra kifejlődését mutatja a *Gyertyaszentelő*.”⁹ Tragikusságát a következőkben látja Csengey: „Az a világosan felmért helyzet, hogy az etikum nem erőtényező a világban, nemcsak a tehetetlenség érzését ássa mélyebbre a lélekben, hanem az etikus lény minden létmozzanatát eleve erkölcsi vétséggé teszi. És ez Tóth Erzsébet költeményeinek alaphelyzete.”¹⁰ Innen, a borúlátó költészet felől indítja kötetelemző írását Szakolczay Lajos is, amikor így fogalmaz: „Tóth Erzsébet érzékenységénél, hajlamánál fogva azt a részt hasította ki a világból, melyben »otthon« érezte magát. Borúra ború jött, mert így volt természetes a sírás...”¹¹ Az Ágh Istvánnál felbukkanó tükör és arc metaforikára Szakolczay is fogékony, aki az első kötetből való elmozdulást ekképpen érzékeli: „S a legfőbb változás: önmagát (és a világot!) görbe tükörben is látja [...] Új arcai pezsgést hoztak, összetettebbé, nagyvonalúbbá tették látását.”¹²

Új archordozása egyszerre vezetett gondolati szabadsághoz és gúzsba kötöttséghez. Egyfelől „teremtő aktusú” romantikus hévvel szólal meg, másfelől Csoóri erős hatása látszik érvényesülni: „új szavakat akarok kitalálni / új évsza-

6 Iszlai Zoltán: *Egy költő jelentősége*. Tóth Erzsébet: *Gyertyaszentelő*. *Élet és Irodalom*, 1982. május 14.

7 Iszlai: uo. (Kiemelés az eredetiben: L. N.)

8 Ágh: uo. (Megjegyzés: összesen kb. harmincszor fordul elő a két szó. – L. N.)

9 Csengey Dénes: Tóth Erzsébet: *Gyertyaszentelő*. *Alföld*, 1982/9, 87.

10 Csengey: i. m., 86.

11 Szakolczay Lajos: A szökés aranyvágója. Tóth Erzsébet költészetéről. *Jelenkor*, 1983/6, 526.

12 Szakolczay: i. m., 527.

kokat, új virágokat, új folyókat / újra akarok nevezni mindent, / mert a régiek nagyon fájnak” (*Homlokod fényében*), ugyanakkor így sóhajt fel: „ó verseim félek tőletek / nehéz adósság ültök szívemen / de csontom török / tükröm kigyullad / Anyám sírva fakad / valahányszor hozzátok igazítom arcomat” (*Békeidő*).

A lírai én arcának nemcsak két oldala van: a kötet verseiben Tóth Erzsébet a világban tükrözötti arcát, éppen ezért ezek a tükörképek mindig új arcban nyilvánulnak meg. „Ágh István vetette fel kritikájában, hogy a kötet nem annyira a »versegyéniségek« révén marad emlékezetes: az önarckép megformálása, az arc keresése a verseken átívelő tétje e lírának.”¹³ „Kezeim / éhes hollók arcomon, / ha most tükörbe néznék, nem volna szemem. / Csak az álmot várom, csak a szüntelen havazásokat...” (*Ünnepre gondolok*) A tenger toposzához köthető attribútumokkal írja körül lelki szomjúságérzetét, vágyakozását valami totális után, legyen az élettelen vagy élő: „arcomon hajók, sirályok simogatása” (*Szomjúság*). Az arc szépségeszmény „képében” is fel-feltűnik: „lassan mennénk mint a Hold... / és még akkor sem biztos / hogy legalább álomban szép lenne az arcom” (*Sorok egy divatlapra*); „arcom újra egy tündér arca” (*Mint a ragadozók*). Két szöveghely az elmúlás alakzata felől szól az arcról: „láthatatlan vagyok mint a tejjel írt szavak. / Arcom ottmaradt az őszi levegőben...” (*Sehova*); „arcom oda-száradt a sápadó levelekhez” (*Gyertyaszentelő*). S ahogyan azt József Attila óta tudhatjuk: „Hiába füröszöd önmagadban, / Csak másban moshatod meg arcodat.” (*Nem én kiáltok*, 1924) Ez Tóth Erzsébet hangján ekképpen hangzik: „Mert nem is sejtéd milyen vagyok nélküled / arcod nélkül milyen ízléstelen vagyok” (*Pillanatképek: stílus*). Sőt: az arcok egymásra hatása is felfedezhető: „már arcodra költözött szomorúságom” (*Szimultán*). „Most mégis tested kell, arcod és kezed / az utolsó hazát lélegzőknek, / mielőtt könnyű leszel, mint az ostya, és rengeteg. [...] Nekem elég legelső arcod, / és tengertől tengerig viszem” (*Nincs idő*). Míg-nem össze nem olvad az én és a te: „egy repülőgép arcunkat egymástól elrabolja” (*Éjjel, hazafelé*). A legegységesebb kérdésfeltevésekre viszont itt találhatunk rá: „ki vagy te Anyám? / nem tudom / kiről mintáztad arcomat [...]; az a vers még hiányzik Édesanyám / nem tudom mi van velem / nem tudom mi volt és mi lesz / de már tőle is / kinek arca átfénylett / minden hőesésen [...]” (*Anyám kérdéseire*). Az arc metonimikus mezőjében a rész (arc) felidézi a költő egész alakját. Ezért is mondhatja olyan „könnyedén”: „...nem kell sietni haza a tükör elé, nem kell tünődni, kinek a bűne az arcod, kinek a bűne volt a szerelem” (*Könnyedén*). Azt viszont mintha szétkürtölné *Végül* című versében: „gyémántfoglalát míg megtanultam. / S ne kérjem vissza a széltől arcomat...”

Egy újabb motivikus kört alkot a *hó/havazás-tavaszyár* jelenléte a kötetben, amely az első versgyűjteményben is jelentékenynek bizonyult. Tóth Erzsébet verstája vagy havas, vagy tavaszi (májusi)-nyári zöld. A *Sortűz* című versében egy „valódi” felkiáltást olvashatunk: „Micsoda hóból szédeleg elő a tavasz!” Tudvalevő, Tóth Erzsébetnél a központosítás egy olyan szövegstrukturáló jelzésrendszer, amit nem használ következetesen. Első kötetében csak kérdőjelet

13 Nagy: uo.

találunk, a felkiáltások mellől minduntalan elmaradnak a felkiáltójelek. Ebben a versében viszont ott a mondatvégi írásjel, ami újdonságszámbe vehető eme kötetben. Az illatontó tavaszi hónap pedig „kicsalja tőlünk a májusi illatokat”. (*Hazatérés*). A kötet egyik legszebb hasonlata is a májushoz kötődik: „mint egy madár, könnyű lesz vállamon a május...” (*Sortűz*). A *Békeidő* felhevült létállapotban ad hangot a költői mondandónak a verszárlatban: „talán május van, talán csütörtök / állok mint egy merénylet / kés a délután hátában [...] talán nyakamra hurkolom a májust.” Az évszakmetaforika egészen a kötet végéig kitart. Nagy László *örökzöldben* című versének záró sorában olvassuk: „...mégis rá vár a jeszenyin-szőkén fegyverkező tavasz”, valamint a kötetet lezáró *sláger reminiscenciát* megelőző Csoóri Sándornak ajánlott versében: „elég nekem, hogy virágozzak, / s innen már nem fájnak úgy / az elnémíthatatlan tavaszi indulók sem” (*Hogy virágozzak*). A frissen ropogó pénz a költői képzelet által azonnal a hóropogást jelöli: „Akár a hó, ropog a friss pénz” (*Lehetne címer*). Van, hogy a telet felváltó tavasz bontja ki benne a havazásra emlékezés aktusát: „néha újra kell tanulni a tavaszt, újra beszélni a Holdhoz, becézni a hópelyheket, elhelyezni az égtájakat...” (*Könnyedén*). Képes istenként tekinteni a csapadékra, amely védelmébe tudja venni: „hó-oltáron a hó istenének valaki áldozott értem” (*Szomjúság*).

Nem tekinthetünk el az első kötetben fel-felröppenő *madár*-motívumtól sem: „a madarak szívverése ilyenkor áll meg bennem” (*Félelem*); „messzire húznak tőlem a madarak” (*Homlokod fényében*), ahogyan a *rózsáktól* sem: „visszaadom a rózsaszírommal töltött palacsintát / és mint az aratók a térdemről ebédelek” (*Hazatérés*); „mintha egy rózsához beszélnek” (*Ha majd elálmosodom*); „nem emlékszem a [...] rózsáira” (*Farkas utca*); „rózsafán fennakadó zászlók” (*Fél tíz, három-negyed*); „rózsa-hadműveletek” (*Hogy virágozzak*); „mintha egy rózsához beszélnek, vele szeretnék éjszakázni...” (*Ha majd elálmosodom*). A *Lehetne címer* című vers első közlésében még szerepeltek a következő sorok: „Az idén sem lesz ezüstszálas ruhám, / dekoltázsomban rózsza, hajamban csillagocskák.” Ezt a két sort törölte a szerző összegyűjtött kötetében. A *Kihajózni* című versben is egy filológiai érdekesség figyelhető meg, amint átpoetizálja Tóth Erzsébet a rózsza-dögöt rózsaszírommá. Eredetileg ugyanis így szól az idézet: „csak a múlt jön el értem, / kullog mellettem mint egy félszemű kutya, / és körül rózsza-dögök, május-romok / mutatják az utat”. (Kiemelés tőlem: L. N.) Ez módosul ekképpen az *Aliz már nem lakik itt* című kötetben: „csak a múlt jön el értem / kullog mellettem mint egy félszemű kutya / és körül rózsaszírmok, május-romok / mutatják az utat”. (Kiemelés tőlem: L. N. Sőt még a központosáson is változtatott a költő.)

Még egy jelentős motivikával kell számolnunk a *Gyertyaszentelő* kapcsán. A létezés és alkotás *fájdalom*-aktusa mintha egyetlen tőből lenne származtatható Tóth Erzsébetnél. Az *Egy végtelen vers közepében* a megsebzett szerelem érzésével szemben harcol minduntalan a költő, „a kimondhatóság gyötrelmével”,¹⁴ a *Gyertyaszentelő*ben viszont maga a versírás mint a szavakban fájás élménye

14 Szakolczay: uo.

manifesztálódik: „csak az a két mondat fáj / amit tegnap az akácokról kigondoltam / mára elvesztek hagytam elveszni őket / a Dunába ejtek minden szerelmet / minden angyalt minden verset [...]” (*Békeidő*), miközben „számban búzavirággal az út szélén állok / ölni tanít a fájdalom” (*Szomjúság*). A totálissá növesztett fájdalomérzet („Fáj a napfény. Minden ember fáj” – *Sehova*; „S már nem ő fáj, hanem újból az élet – *Kormos*) váltakozva tűnik fel a világra testált fájdalommal („már átvette fájdalmamat a világ – *Pillanatképek: királynő*). Eisemann György így értékeli Tóth Erzsébetnek a világgal szembeni szentimentális túlérzékenységet: „Az ár ellen kell viselnie és elviselnie különállását, mely a mindennapok egyformaságában vergődik helye megtalálásáért. A saját lét fájdalma a külsőség iránti megvetés és olykor a gyűlölet közt csapong, s elvágódása a »tisztá létezés« torzulásmentes eszményét idézi fel.”¹⁵ A szentimentális halálvágyra nyomokban sem találunk példát, annál inkább magának a *halálnak* a jelenlétet felszámoló voltára. Azzal, hogy Tóth Erzsébet kijelenti: „a halálnál nincs tágasabb” (*Fél tíz, háromnegyed*), olyan, mintha a fekete lyuk mindenkor az emberre leselkedő-tátongó száját látnánk, amelybe egy idő után beleszédülhetünk: „mint egy halott költő, nyugodtan kérdem / kellene a szívem iránytűnek?” (*Hazatérés*).

Az égtáj nélküli én-világspektrum mondatja ki a költővel: „...néha újra kell tanulni a tavaszt, újra beszélni a Holdhoz, becézni a hópelyheket, elhelyezni az égtájakat, csak néha újra kell tanulni a halált” (*Könnyedén*). Ahogyan ezt is: „[...] és hallom újra / az elmaradhatatlan világvégi mondatokat / hogy meghalunk / hogy kihalunk mint a sárkányok / gyöngén hallom ez már nem is történt / ez már csak álom” (*Mint a ragadozók*). A legköltőibb mondat azonban az *Alkalmi vers*ben olvasható: „az igazi verset halálig kell írni / magunkkal vinni a föld alá / hogy megmeneküljön...” Az alkotás mélylélektanába enged itt betekintést Tóth Erzsébet, sőt, tovább is megy ennél: a *költő halálát* túlélő költemények utókornak való újracsíráztatásáról is szól.

A *Gyertyaszentelőben* megszólaló lírai hang árnyalatnyilvánlag más, mint az *Egy végtelen vers* közepében megütötté. Már a debütáló kötetben is megvolt a sötét tónus, a szerelmekben és az életben csalódottság csüggedtebb felhangjai, itt ez az elkomorulás három év múlva sem tud feloldódni, sőt, inkább tovább mélyül. „Mellemre ül a félelem, / nagy, fekete macska néz mozdulatlan. / Annyit se enged, hogy felüljek.” Ezeket a sorokat a második kötet nyitóversében, a *Félelem* címűben olvashatjuk, s mellészélődnek még a többiek: „nincs más takaróm csak szempillám fedezéke” (*Hazatérés*). Az elvonulás esztétikájának magasiskolája ez a mondat. A *diófa* prózaversben is ez a létérzés fogalmazódik meg újból: „Egy pillanatra minden múlt őszöm ott ringatózott a diófa méregzöld kosarában...” Amikor Nagy Gábor Tóth Erzsébet extravagáns lírai alkatát emeli ki, a költő merész képzettársításaira irányítja figyelmünket.¹⁶ A *Távirat* című vers

15 Eisemann: i. m., 91.

16 Nagy: uo.

neoavantgárd stílusához tapadnak az olyan költői képek, amelyek felfokozott olvasási izgalmat is képesek kiváltani az olvasóból: „Meztelenül, / egy őszirózsákkal díszített bárd alatt, / közel az ég hívó hattýúíhoz, / közel a vásárlók szeméhez, / egy túlvilági hentes asztalán fekszem, most osztja el szemem, / lecsapja lábam, / most keveri pálinkabúzbbe legszebb estéimet...” Majd „visszafele a múlt penészes csigalépcsőjén” gondol a költő arra, milyen jó is volna „inkább beülni a jó öreg földbe, akár egy illatos, márkás habfürdőbe” (*Ha majd elálmosodom*). Az anyaföld göröngyei közé vágyakozás a kötet prominens versfűzésében, a *Pillanatképek*ben is fellelhető: „barna, tavaszi föld van bennem, / hetek óta ez az egyetlen / életjel magamról –” (*aki álmodik*). A költemény zárolata a költő ontológiai állapotát is jelzi: „aki álmodik az még él, / annak még mályvakanócon a nyár is / kigyulladhat”.

A *Gyertyaszentelő* talán legszebb szerelemsirató verse a *Homlokod fényében*. Anaforikus szerkesztésmódja – a „Mióta nem szeretlek” mondatkezdésű sorok ritmikus ismétlődése alkalmat teremt arra, hogy mindinkább belelássunk a lírai alany érzelmi életébe. „Mióta nem szeretlek, / kevesebb a május verseimben...”. Még az első kötetben igen jelentős gyermekkori képek is visszaköszönnek: „nagyanyám petúniái árvák, / és a japán tyúkuk hiába ülnek fel / a meggyfára éjszakázni, / nem törődöm velük sem...”. Majd az egész költemény mintha csak ezért a mondatért született volna meg: „mióta nem szeretlek, / verset írni sem szeretek...” A csüggeteg költőlélek mégsem fásult, mégsem rezignált annyira, hogy ne akarjon túllépni önmagán. Idéztük már korábban, de most újra meg tesszük: „új szavakat akarok kitalálni, / új évszakokat, új virágokat, új folyókat...”

A felejtés Tóth Erzsébet több versében is mérhetetlen hiányként tárul fel. A nem emlékezés utcákra, tárgyakra, de főképp szavakra, mentálisan terheli meg a költőt. „...csak az a két mondat fáj / amit tegnap az akácokról kigondoltam...”; „talán nem kéne elmozdulni innen / míg vissza nem téved az a két mondat...” (*Békeidő*). A *Farkas utcá*ban olvassuk: „hogyan lehet, hogy a szavamra sem emlékszem / csak a Farkas utcára a levegőt is fel tudom / idézni nyár lehetett...”. A *Pillanatképek*ben egy álom felidézése okoz gondot a költőben: „Álmomban szántottam – / nem emlékszem az ökrökre / csak a kiforduló föld szagára...” (*aki álmodik*). A kötet gyűjtőpontja a fent emlegetett 21 darabos *Pillanatképek*, amelyek egy szigligeti ösztöndíjnak köszönhetően születhettek meg, s talán a hely kiváltságos szelleme miatt válhattak ilyen különleges verssorozattá. Szinte mindegyik szakirodalom számol vele: Szokolczay Lajos „glosszaversek”-nek¹⁷ nevezi ezeket a 8-15 soros rövidebb költeményeket, amelyek közül Iszlai Zoltán néhányat „szívközelinek”¹⁸ érez. „A líra természetét a *Pillanatképek*et koszorúzó fonatban érzékelem a legnyilvánvalóbban [...]”¹⁹ – fogalmaz Ágh István. Majd folytatja: „A líra minősége a *Pillanatképek*ben sűrűsödik. Ne

17 Szokolczay: i. m., 528.

18 Iszlai: uo.

19 Ágh: i. m., 54.

tevésszen meg a cím kicsit lefokozó jelentése. Talán azért nevezi *Pillanatképek*-nek, mert kis versek, ám itt a túlírás is kevesebb, a belső szabály jobban határoz, s olyan pillanatokat metsz ki az időből, a végtelen versből, hogy a gyönyörűségtől és a kintől megborsószik a hát (arckép, balzsam, napraforgó, elégia, katoná).²⁰ Egyet tudunk érteni Nagy Gáborral, aki szerint „[S]zemléletileg is újat hoz a kötet *Pillanatképek* ciklusa. [...] Többnyire itt is a költői személyiség áll a centrumban, ám nem oly hullámzó, változékony állapotban, hanem mint egy fotón, pillanatképszerűen.”²¹ A *Pillanatképek* versei akár egy-egy miniatűr oltárok, melyeken képes feláldozni magát a szerző. „...csak lenyelni a napokat egymás után / szelíden akár az ostyát” (*arckép*). „Pedig voltak gondolataim. / Szememben a kivesző állatok / szomorúsága mutatja hogy voltak” (*vereség*); „én hallgatók mint egy bárány / láthatatlan láncon” (*bölcső*); „Néha meg kell állnom – két lépés, két sor, két akácfa között – lélegzetért, ha magamra gondolok” (*a világ képei közül*). „Hiába tudom, hogy ott kell keresni magam / valamelyik nyári éjszakában, / amikor szívemet a holdra tettem / valamelyik párologó tavaszban, / amikor a világot egy léggömbre kötöttem, / ott kell keresni magam / valamelyik fácán szemében, akivel szóba álltam” (*elégia*). Tóth Erzsébet önvizsgálata is igen egyedi színezetet kap a cikluson túli versekben is. Mit kell ahhoz éreznie egy költőnek, milyen lelki mélységeket, hogy le tudja írni: „láthatatlan vagyok, mint a tejjel írt szavak” (*Sehova*); „nehéz vagyok a földnek ennyi szerelemmel...” (*Pihenj, pihenj*); „Édesanyám letepert homlokomon / angyalok tanyáznak-e vagy férgek...” (*Anyám kérdéseire*).

A kötet címadó vers rapszódiaiba oltott elégia. A szakrális címadás után azonnal arcunkba csap a profán valóság képe: „Hetek óta abból a sörösüvegből iszom / és megpróbálom elképzelni a szádat / újra...”. Ezt a nyitóképet görgeti tovább szemantikailag egy képrendszerben gondolkodva: „csak a torkomra akadó üvegszilánkokban bízom / újra...” A hétszeres „hajrá”-zás ad még nagyobb lendületet a versnek: sodródunk együtt a hajnali buszokkal, a méltóságteljes *Himnusszal*, a verbunkos ritmusú *Rákóczi-indulóval*, amelyek mindennapjaink zenei toposzai: az éjféλι *Himnusz* elhangzása és a Kossuth Rádió közismert *Rákóczi-szignálja* is eszünkbe juthat. A vers második felében vált témát, pontosabban ott konkretizálódik a téma: „de én / reggel óta szeretnék anyámra nézni / de már este van / megint...” Az idő múlása, ami zaklatottá teszi a költőt. Egyedi képzetársításait is itt használja ki leginkább versében Tóth Erzsébet: „a reggel / még szilvakék pulóverek szertartása / gyakorlatok az asztalon / vegyes virág-mézzel...”; „reggel még egy tündér színészkedik az életről / egy üveg áfonya-befőttért / felforgatja a karácsonyi piacokat...” A *Gyertyaszentelő* a hétköznapi világ felmutatásának verse. A címen kívül nincs benne semmi patetikus, semmi szent, csupán maga a vers mint ünnep áll előttünk, amelyben megszentelődik a reggelek és az esték közé szorult élet.

20 Ágh: uo.

21 Nagy: uo.

A kötet legterjedelmesebb – 171 soros – költeménye az *Alkalmi vers*, melynek egyedisége, hogy egy-egy mottó zárja közre a verset: mindkét paratextus jelöletlen. A nemzedéktárs, Csordás Gábor²² lesz a versben a megszólított, innen a tőle választott mottóidézet indokoltsága. A verset Paul Éluard²³ sorai zárják („Sötét csak én vagyok / legyetek fényesebbek.”). A költeményben azonnal ott találjuk a lírai aposztrophét: „kétségtelen / felköltözhetnék én is egy japán tájképre / hajamban mindég lenne barackvirág...”. A költeményben a vers beszélője hosszú, drámai utat jár be hemingway-i utalástól (ÉRTEM NEM SZÓL A HARANG / a harangot valaki magával vitte...) (Kiemelés az eredetiben. L. N.) az elhallgató Petőfin át Vajda János *A virrasztók* című versére való utalásig: „Vajda Jánost kérem / fogadjon testvérenek / ne kelljen altatókkal csillapítani / virrasztásom”. A fájdalmas kifakadás hangján szólítja meg versének címzettjét: „hallod-e? / már fölöttünk is prédikálnak / hogy elavulunk / mint a slágerré dédelgetett »hatvanas évek«...”

Tóth Erzsébet pályanyitó köteteire a kortárs költők közül Kormos István, Nagy László, Csoóri Sándor gyakorolták talán a legnagyobb hatást, valamint Nagy Gáspár. Közülük Kormosról, Nagy Lászlóról és Csoóriról szól kötetében. A *Kormos* című verse a költő halála (1977) után született, amelynek zárlata egy Kormos-pretextus: mégpedig Kormos *Pásztorok*²⁴ című verséből származó sorokat vesz át Tóth Erzsébet, s emel be költeményébe jelölt (nagybetűs) kiemeléssel, ám a forrás megjelölése nélkül. („BÁRÁNYUNKAT ESZIK A FARKASOK. / A KIRÁLY-DINNYÉS HOMOK VÉRNYELŐ. / UTAT MUTATNI CSILLAG NEM RAGYOG.”) Nagy László *örökzöldben* című vers a Kormos után közel négy hónapra elhunyt költőnagyságról szól, akiről így ír Tóth Erzsébet: „és már önti az Idő a harangot belőle / már hangjánál ebédelünk / hangjánál szeretünk / hangjánál halunk meg...” Míg végül a kötet utolsó előtti verse, a *Hogy virágozzak* Csoóri Sándornak szól. A *-okkal elválasztott négytétéles Csoóri-oratóriumversben Tóth Erzsébet szinte az elérhetetlenségig növeszti az akkor ötvenéves költő alakját: „mi csak ritkán juthattunk közel hozzád / mindég tudtuk, nyomodban hűs fenyesek / vagy vérszívó tárgyalások / nekünk az volt a történelem / ha veled beszélhettünk...” A betegsége miatt megünnepelhetetlen költőről aligha születtek szebb sorok: „ezen az ünnepen csak emlékedben / és hiányodban ténferegünk / de gyönyörű február²⁵ figyelte pulzusodat / hó-köpenyében gyorsan és bölcsen járt / mintha orvosaidal kellene versenyeznie / hetekig szórta orvosságát.” A második tétel izgatott kérdésfeltevései gyors tempóváltást eredményeznek: élsz-e még / sirályaid megismernek-e még [...] Sétálsz-e még néha ahogy régen / lépéseidet a Dunához igazítva [...] élsz-e még / hogy kabát nélküli

22 Csordás Gábor (1950) József Attila-díjas magyar költő, műfordító, szerkesztő, kritikus, a Jelenkor Kiadó volt igazgatója.

23 Paul Éluard-nak is van egy *Véget nem érő költemény* című műve, még 1946-ból.

24 Korniss Dezső *Pásztorok* című festményére született verse.

25 Csoóri Sándor 1980. február 3-án töltötte be az 50. életévét.

bolyongásokra gondolhassak [...] / élsz-e még hogy emlékezzem / másra szántuk mi magunkat..." A harmadik tétel egy érzelmesebb hangolású rész: „élsz még / mert fölébredék újra és újra / mert odaképzellek a NAP helyére / és elég ez nekem hogy a föld alól kibújjak / hogy ártatlanul szemébe nézzek a tavasz-
nak / elég nekem hogy virágozzak..." Majd a Petőfi-féle SZABADSÁG és SZER-
RELEM eszményei tűnnek fel (kiemelések az eredetiben: L. N.), végül az Ady- és
József Attila-féle reminiscenciák hangjait halljuk, olvassuk: „mert Ady Endré-
től is csak sírni tanultunk meg, tanultunk József Attilától a sínekhez sétálni /
másolni halálát, mint a süteményreceptet –“ A tizenegy soros zárlat a soha meg
nem elégedés himnikus szózata: „nem lesz elég rólad soha a vers / nem lesz elég
hozzád soha a tavasz..." Csoóri Sándor személyének és költészetének hatása
Tóth Erzsébetre – mondhatni – végzetszerű. „Ha Csoóri közvetlen elődnek tű-
nik is, hatása rokoni és nem fölérendelt”²⁶ – írja Ágh István. S örömét fejezi ki,
hogy „Juhász Ferenc, Nagy László, Pilinszky nemzedéke után a fiatalabb Csoóri
egy alakuló költészetre világíthat, egy érett életmű a másik egyéniségének ki-
alakulására serkenthet.”²⁷ Tóth Erzsébet felől nézve pedig: az idősebb pályatárs-
nak és barátinak a *Gyertyaszentelő* költője azt kívánja, hogy „tudja még megírni
»a kővé vált forradalmat«.”²⁸ A kötetzáró *Levél Pécsre – sláger-reminiscencia* való-
jában nem más, mint egy közérzetvers: „nem érdekel a hó / nem érdekel a rádió...“;
„hát hagyjuk a kedves, a drága, az édes, a folytathatnám kezdéseket, hagyjuk
a szeretetteleket, az öllelleket, az üdvöket, csak bízunk magunkban, mint a ma-
darak, hát mikor köszöntek a hajók a tengernek?“, „Csak jókedvem van, csak lábunk
alatt a Duna, hol járnánk hát, ha nem a vizen, hát száraz a lábunk, csak
híd, csak hidak, csak lábunkban az egész világ..." Itt, ehhez a sorhoz igazodva
jegyzi meg Szakolczay Lajos, hogy bár „röhöghetnénk” jókedvén, nem tudunk.
„Tennénk is, ha nem tudnánk, épp ekkor szakadt föl véglegesen (?) egy gát: a költő
iszonytató félelme.”²⁹ Emlékezzünk: a *Gyertyaszentelő* kötet nyitóversének címe is
Félelem. Talán a megírt versek felelőssége miatt, talán az el nem szeretett sze-
relmek iránt, talán a világ „belakhatatlansága” iránt. A *havazás*, a *madár*, a *tenger*,
az *arc*, a *tükör*, a *május*, a *fájdalom*, a *rózsa*, a *nyár* iránt. Már ebben a kötetben is
megmutatkozik, amit Papp Endre így fogalmazott meg a szerző egy későbbi
kötete kapcsán: „Tóth Erzsébet költészete a nagyfokú személyességet mutató
vallomásos kifejezésmód mintaértékű változata az ezredvég magyar irodalmá-
nak.”³⁰ S mert a *Gyertyaszentelő*ben felmutatni vágyott motívumok olyanok, akár
szempillafedezék mögött a világ: *legbelül* tudjuk csak igazán meglátni őket.

26 Ágh: uo.

27 Ágh: uo.

28 Szakolczay: i. m., 528.

29 Uo.

30 Papp Endre: *Parázs a hamu alatt*. Tóth Erzsébet: A lisszaboni járat. *Bárka*, 2000/6, 115.